

Annotation

Kohanenko O. Logical analysis of teleological argument: Bayes' rule. Among of many ways of the logical and philosophical divine existence argumentations, there are three most popular classic arguments: ontological, cosmological and teleological.

A teleological one, as though as previous ones, many times was being enforced by the new and new proofs, during history-philosophical development. But all together with this, the new ideas and methods of teleological argument proving also gave grounds to form the new critics. Taking into account all said before, the logical analysis of teleological argument with its kinds is now appears as a necessary element in forming of its logical truth and rightness criterions.

Keywords: teleology, teleological argument, logic analysis, probabilistic logic, Bayes' rule.

Коханенко О. В., Дорошкевич В. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМА ІСНУВАННЯ БОГА ТА ДУАЛІЗМ Р. ДЕКАРТА

Проблема сутності та існування Бога з необхідністю пов'язана з проблемою доказів божественного буття. Серед багатьох аргументів на користь існування Бога, а також їх різноманітних варіантів не можна визначити жодного, в якому при певних обставинах не знайшлись би суперечності та прогалини в обґрунтуванні. В зв'язку з цим постає питання про необхідність пошуку не тільки більш досконалих аргументів, але й більш релевантних методологічних принципів.

Ключові слова: проблема існування Бога, докази божественного існування, дуалізм Р. Декарта, духовна субстанція, матеріальна субстанція.

Вступ. Питання про сутність та існування Бога завжди було одним із найпроблематичніших питань, що неодноразово виступало предметом дискусій та суперечок різного характеру. Поряд із цим майже в кожній релігії у кожного народу існує уявлення про Бога або богів. Такі уявлення є дуже різноманітними і в багатьох рисах відрізняються одне від одного. Перш за все це залежить від культурного, національного та історичного факторів. Біблія, наприклад, розглядає існування Бога як самоочевидний факт, що не потребує жодних доведень. Головним свідченням цього факту, який приймається на віру є свідчення Бога про самого себе: “Я є Сущий” [Вих 3, 14].

Для філософії ж будь-які змістовні висловлювання як про сутність, так і про існування Бога є проблематичними. Вона стверджує те, що самоочевидність того, що мається на увазі, коли мова йде про Бога – лише видимість. Водночас кожна філософська теорія не заперечує важливості, а часто й необхідності поняття “Бог” та висловлювань про його сутність. В першу чергу це обґрунтовується величезним загальнокультурним значенням ідеї Бога. У цьому відношенні найважливішу роль відіграє вивільнення ідеї Бога від ідеї тілесності, що було здійснено в межах монотеїстичних релігій. Такий крок, є настільки величезним досягненням за своїм значенням, що його нерідко порівнюють із введенням в арифметику числа 0, а в

теорію множин – пустої множини.

Аналіз досліджень та концепцій. Існує багато різних концепцій щодо визначення поняття “Бог”, які можна звести, по суті, до двох основних напрямів: філософські концепції визначення поняття “Бог” та релігійні концепції. Обидва напрями багато в чому доповнюють один одного, розкриваючи різні аспекти у характеристиці поняття “Бог”. Суттєвою різницею цих двох напрямів виступає можливість прийняття в релігійних концепціях окрім положень, доведених засобами раціонального пізнання також положень, що ґрунтуються на релігійній вірі.

Релігійні концепції пропонують таку характеристику поняття “Бог”, яке більшою мірою ґрунтується на Святому Писанні та Священному Переданні. Визначення поняття “Бог” в межах даних концепцій можуть бути такими, що не відповідають законам та правилам логіки, мають вигляд метафор або образних порівнянь: “А Господь Бог є істина; Він є Бог живий і Цар вічний” [Іср10, 10].

У філософських концепціях Бог визначається як найдосконаліше буття, сутність, яка не може бути перевершена, безумовне і завершене в собі буття. До таких визначень можна віднести визначення Ансельма Кентерберійського – “те, більше чого неможливо помислити”, та визначення Рене Декарта – “найдосконаліше буття”, “нескінченна вища субстанція”. Філософське осмислення поняття Бога передусім розкриває метафізичний його зміст. Філософія з необхідністю приходять до цього поняття, осмислюючи природу людини та усього існуючого. Філософія не починає з Бога, її найпершим завданням є пізнання людини і світу, з’ясування підстав і умов їхнього існування. Філософія вводить поняття “Бог” задля розв’язання власних проблем. Філософське поняття “Бог” виникає як продукт логічної послідовності власне філософських міркувань, як необхідний елемент філософського осмислення *status qua* речей і світу. Зауважимо, що у філософії замість терміна “Бог” часто використовується термін “Абсолют”, що підкреслює суто філософське походження цього поняття. Поняття Абсолюту займає в філософії таке ж провідне місце й виконує таку ж визначальну роль як і поняття Бога в релігії. Абсолют у системі філософських міркувань постає передусім як основа впорядкованості світу та тих логічних зв’язків і відношень, які людина встановлює між речами.

Серед філософських концепцій визначення Бога можна виокремити два основних підходи. Перший підхід вбачає сутність Бога в тому, що він є першопричиною всесвіту (*causa prima*). Другий – визначає Бога як трансцендентальну ціль людських устремлінь.

Настільки різні концепції не можуть бути узгоджені одна з одною. Тому єдиної загальноприйнятої теорії щодо визначення сутності та існування Бога немає. Що ж відіграє вирішальне значення у марності спроб побудувати таку несуперечливу теорію? Звичайно можна було б погодитись із думкою, згідно якої будь-які спроби сформулювати дефініцію Бога є актами спотворення божественної нескінченності. Але якщо враховувати розрізнення між безумовною істиною та істиною, що є предметом пізнання людини (кінечною істиною), то можна стверджувати, що самообмеження людського духу через усвідомлення розрізнення цих двох істин все ж таки дозволяє

людині філософськи мислити про Бога, ставити питання про його сутність, існування та пропонувати відповіді на них.

Результатом таких спроб постала чисельна кількість різних варіантів аргументів божественного існування, серед яких деякі сьогодні вважаються класичними аргументами (онтологічний, космологічний, телеологічний), а деякі – другорядними (моральний, історичний, трансцендентальний, аргумент від ікони, аргумент від любові, аргумент від пам'яті, аргумент від прокляття, аргумент від зустрічі з Богом (аргумент від релігійного досвіду), аргумент від “релігії як патології”, аргумент від дива, аргумент Ройса, аргумент від розуму, заклад Паскаля, свідоцтво душі та інші).

Мета. Виникає питання: чому майже всі докази божественного існування, починаючи з варіантів, запропонованих ще в Середньовіччі, виявилися логічно суперечливими? Мабуть справа не тільки в логічній недосконалоості аргументів, але й в методологічній їх незавершеності. Це означає, що аналіз проблеми існування Бога повинен враховувати всю багатоманітність історичних та біблійних фактів, а також філософських підходів до цієї проблеми. З огляду на це, звернемо увагу на проблему тілесності та безтілесності. Першим в історії філософії її окреслив Арістотель, коли писав: “Ті, хто визнає Всесвіт єдиним і якимось одним єством як матерію, вважаючи, що він є тілесним і протяжним, вочевидь помиляються в багатьох відношеннях. Дійсно вони вказують елементи тільки для тіл, а для безтілесного ні, хоча існує й безтілесне” [1, с. 82]. Вірно сказано. В проблемі існування Бога наявність безтілесного виражена словами Бога: “Я є Сущий”, тобто Сущий як безтілесне. Дуже добре про це сказав бл. Августин у “Сповіді”: “Що міг я тут побачити (йдеться про природу зла – авт.), якщо очі мої не бачили нічого далі тіла, а душа далі примар? Я не знав тоді, що Бог є Дух, у Котрого нема членів, що простягаються у довжину і завширшки, і нема величини: усяка величина в частині своїй менше себе, цілої, а якщо вона нескінченна, то в деякій частині своїй, обмеженої певним простором, вона менше нескінченності і не є всюди цілою, як Дух, як Бог” [2, с. 59].

Основна частина. Отже, Бог є безтілесним, знаком чого у виразі “Я є Сущий” є велике “Я”. Можна розуміти слова Бога “Я є Сущий” як те саме, що і “Я існую” і тому є Сущий. Подібне словосполучення, а саме “Я існую” тільки стосовно людини, як відомо, досліджував у своїй філософії Р. Декарт. І це виправдано, якщо врахувати, що Бог створив людину за образом і подобою Своєю [Буття 1, с. 26].

З цього погляду важко погодитись з бл. Августином, який писав: “Адже все, що здійснюється дивовижного у цьому світі не можна порівняти з тим дивом, яке являє собою цей світ, це небо і земля і все, що в них існує, а все це створено, ясно, Богом. А той, хто їх створив, і спосіб, в який Він створив їх, залишаються таємними і непізнаваними для людини” [Цит. за 4, с. 53]. І от чому важко погодитись. Звернемося за аргументами до Платона. В діалозі “Кратіл” Платон сформулював проблему двох Кратилів. Зміст її викладено таким чином: “Чи будуть це дві різні речі – Кратіл і зображення Кратіла, якщо хто-небудь з богів відтворить не тільки колір і обриси твого тіла, як це роблять живописці, але й все, що в середині, – відтворить м'якість, і теплоту, рухи, твою душу і розум – одним словом, зробить все як у тебе, чи буде це

Кратіл і зображення Кратіла, чи це будуть два Кратіла?”. Відповідь Платона, як її виклав Прокл у своєму “Коментарі до “Парменіда” Платона”, зводиться ось до чого: “Неприпустимо, щоб було зображення і разом з ним не мислилась би й неподібність, без якої, як говорить “Платон”, ми мали б два Кратіла – самого Кратіла і зображення Кратіла”. Таким чином, необхідно, робить висновок Прокл, “щоб предмети, що з’являються на світ, виникали як подібні деміургу, оскільки вони будуть не такими, що пізнаються розумом, а такими, що сприймаються як чуттеві” [6, с. 43]. Звідси видно, що слова Бога “за образом і подобою Своєю” стосуються сфери розуму і тільки (докладно про це дивись в роботі [3, с. 5-6]), оскільки людина як тілесне не подібна Богові. Але таку неподібність не можна тлумачити, слідуючи бл. Августину, як свідчення непізнаваності людиною Бога, адже розум людини діє за образом і подобою розуму Божого. На такий висновок вказують дослідження Р. Декарта, який розпочав їх, будучи переконаним, що запевнення деяких в тому, “що важко пізнати бога і навіть дізнатись, що являє собою його душа” помилкове. Воно виникає у них тому, що “вони ніколи не підносять свій ум над чуттевими предметами і так звикли розглядати тільки те, що доступно уяві, що є лише особливими способом мислення про матеріальні речі, що все недоступне уяві здається їм незрозумілим” [7, с. 286]. Щоб уникнути подібних сумнівів, наслідуючи погляди Р. Декарта, будемо виходити з тієї точки зору, що “нема жодної речі, яка б була такою, якою відчуття нам її зображують” [7, с. 282]. Тоді людина, яка мислить що-небудь, є чим-небудь. А це дозволяє Р. Декарту сформулювати істину: “Я мислю, отже я існую” [7, с. 282]. При цьому Р. Декарт зауважує: “якщо ж я перестав тільки мислити, то, хоча б все те, що залишилось як існуюче будь-коли в моїй уяві і виявилось істинним, я б не мав ніякої підстави вважати себе існуючим” [7, с. 283]. Тому “я”, робить висновок Р. Декарт, є субстанція, “вся сутність або природа якої складається тільки в мисленні, і існування якої не потребує ніякого місця і не залежить ні від якої матеріальної речі” [7, с. 283].

Висновок Р. Декарта був би прийнятним, якби я як мисленна субстанція не відносилось до людини. Оскільки людина є чуттєвою істотою, що доводиться її смертністю, то і “я існую” має чуттєву природу, що суперечить вихідній посилці. Це помітив І. Кант, аналізуючи твердження “я мислю, отже я існую” Р. Декарта у “Критиці чистого розуму”. “Положення я мислю, – писав І. Кант, – чи я існую, оскільки мислю, є емпіричне положення. Бо в основі такого положення лежить емпіричне споглядання, отже мислений об’єкт як явище” [8, с. 387]. Отже, суперечності в істині Р. Декарта можна уникнути, якщо, спираючись на тезу Бога, що як Сущий Він існує, сформулювати істину Декарта інакше, а саме: “Бог мислить, отже Бог існує”. Зауважимо, близько, по суті, до цього підходить і сам Р. Декарт, коли пише: “Тільки воля або здатність вільного рішення, яку я відчуваю в собі, настільки велика, що я не пізнаю ідеї якої-небудь здатності більш величної і більш широкій, вона-то головним чином і показує мені, що я ношу в собі образ і подобу бога” [9, с. 375]. Тут може виникнути питання: звідки ми можемо знати, що Бог мислить? Відповідь очевидна: з Біблії, в якій на те, що Бог мислить вказує ідея всесвітнього потопу, яка виникла у Бога і була втілена Ним в життя. [Бут 7, 4-5].

Таким чином, положення “Я мислю, отже я існую” діє за подобою положення “Бог мислить, отже Бог існує”. Це слідує із умови, при якій діє перше положення. Сутність умови в тому, що у своїй дії дане положення “не залежить ні від якої матеріальної речі” [7, с. 283]. Ясно, що в дійсності така умова для людського “я” не може бути виконаною. Але вона стає реальною для Бога, бо він дійсно не залежить від будь-якої матеріальної речі. Цікаво привести критерій існування за Платоном із його діалогу “Софіст”: “все, що має по своїй здатності...діяти на щось друге...дійсно існує”. “Я даю таке визначення існуючого, – пише Платон, – воно є ніщо інше, як здатність” [10, с. 367]. З цієї точки зору, Бог є здатність, яка існує, доказом чого є те, що Він мислить. Як видно, здатність мислити і матеріальні речі – це два види існування, що незалежні одна від одної. В історії філософії, зокрема у філософії Р. Декарта, наявність таких двох видів існування одержала назву “дуалізм”. Пояснюючи специфіку дуалізму Р. Декарт писав: “Я кажу: дві субстанції в дійсності відмінні одна від одної, якщо кожна з них може існувати без другої, тобто виключати одна одну. В тому саме і полягає сутність субстанції, – продовжує пояснювати Р. Декарт, – що вони взаємно виключають одна одну” [Цит. за: 11, с. 336].

З усього викладеного стають зрозумілими слова Р. Декарта, що “ми, перш за все, пізнаємо, що існуємо, оскільки нам притаманно мислити, а також, що існує бог, від якого ми залежимо” [12, 463]. Це необхідно визнати, ум Бога в дії є подобою для мислення людини тільки тоді, коли Він існує, що доводиться в дуалізмі Р. Декарта незалежністю існування духовної субстанції (безтілесного) від матеріальної субстанції (тілесного).

Висновок

Таким чином, проблема існування Бога та пов’язана із нею проблема доведення божественного існування, розглянуті в руслі дуалістичного характеру філософії Р. Декарта, позбавляються багатьох суперечностей, з якими стикаються без врахування цього методологічного принципу.

Література:

1. *Аристотель. Метафизика // Аристотель. Сочинения: В 4 т. – Т. 1. – М. : Мысль, 1986. – С. 63-367.*
2. *Блаженный Августин. Исповедь. – М. : Эксмо, 2006. – 528 с.*
3. *Вольнка Г. И., Дорошкевич В. А., Мозговая Н. Г. Всегда ли вывод “после этого, значит по причине этого” (post hoc, ergo propter hoc) является ошибкой? (логико-гносеологический подход) // Нова парадигма: [журнал наукових праць]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 3-11.*
4. *Гаврюшин Н. К. Христианство и экология // Вопросы философии. – 1995. – № 3. – С. 53.*
5. *Платон. Кратил // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – Т. 1. – М. : Мысль, 1990. – С. 613-681.*
6. *Прокл. Комментарий к “Пармениду” Платона. – СПб. : “Мир”, 2006. – 896 с.*
7. *Декарт Р. Рассуждение о методе // Декарт Р. Избранные произведения. – М. : Гос. изд-во политич. л-ры, 1950. – С. 257-317.*
8. *Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Сочинения: В 6 т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1964. – С. 69-767.*
9. *Декарт Р. Метафизические размышления // Декарт Р. Избранные произведения. – М. : Гос. изд-*

во политич. л-ры, 1950. – С. 319-407.

10. Платон. Софист // Платон. Сочинения: В 3 т. – Т. 2. – М. : Мысль, 1970. – С. 319-399.
11. Фишер К. История новой философии. Декарт, его жизнь, сочинения и учение.: Спб., Издание Д. Е. Жуковского, 1906. – Т. 1. – 459 с.
12. Декарт Р. Начала философии // Декарт Р. Избранные произведения. – М. : Гос. изд-во политич. л-ры, 1950. – С. 409-544.

Annotation

Olena Kochanenko. Volodumur Doroshenko. The problem of God existence and dualism of R. Descartes. *The problem of God essence and existence is necessary related to the problem of divine life proofs. Among many arguments of God existence, and also their different variants, it's unable to define any one, in which, with certain circumstances, there would not be contradictions and defects in argumentation. So, appears a question about the search necessity of not only more perfect arguments, but also more relevant methodological principles.*

The problem of essence and existence of God with a necessity is related to the problem of proofs of divine life. Among many arguments in behalf of existence of God, and also them various variants it is impossible to define none, in which under certain circumstances there would not be contradictions and blanks in a ground. In this connection a question appears not only about the necessity of search of more perfect arguments but also more relevant methodological principles.

Keywords: *the problem of God existence, proofs of divine existence, dualism of R. Descartes, spiritual substance, material substance.*

Кузнєцова О. О.

МОРАЛЬНІ СУДЖЕННЯ: АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-ФІЛОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ ЛОУРЕНСА КОЛЬБЕРГА

В публікації висвітлено основні наукові ідеї щодо розвитку моралі людини, її моральних суджень Лоуренса Кольберга – американського психолога і філософа. Згадано основні періоди життя і діяльності вченого. Визначено вплив ідей Жана Піаже на експериментальну діяльність Л. Кольберга. Окреслено основні аспекти теорії морального розвитку людини Л. Кольберга і намічено шляхи подальших наукових розвідок з даної тематики.

Ключові слова: *моральна філософія, моральні судження, справедливість, виховання, рівні морального розвитку.*

Вступ. Удосконалення сучасного суспільства стає можливим завдяки посиленню індивідуалізації людського “Я” та створенню сприятливих суспільних умов для природного морального розвитку особистості. Сьогодні самостійне мислення, незалежна оцінка існуючого стану суспільства, можливість співіснування громадян постає як необхідна умова подальшого соціального життя людини. Тому відродження, популяризація, впровадження позитивного досвіду інших країн в цих питаннях є для України доволі актуальними.

Формування самостійного мислення дитини, її незалежної думки, формулювання підлітками і дорослими власних визначень прав, цінностей і принципів для оцінювання суспільних процесів, зрілий рівень розвитку моралі – такими були